Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Providing a model of religious tourism based on the art of ta'ziyeh (case study: Kashan city)

Mohamad Reza Heidari[1] | **Mehrdad Sadeghi**[2]✉ | **Ali Rashidpoor**[3]

1. Ph.D. student in Cultural Planning and Management, Faculty of Islamic Governance, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran. **Email: mrheidari@tvu.ac.ir**
2. Corresponding author, Assistant Professor at the Faculty of Islamic Governance, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran. **Email: mehr.sadeghi@khuisf.ac.ir**
3. Associate Professor at the Faculty of Islamic Governance, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran. **Email: rashidpoorali@khuisf.ac.ir**

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received
2022/02/20
Received in revised
2022/05/22
Accepted
2022/06/29
Published
2022/06/30
Published online
2024/01/21

Keywords:
Ta'ziyeh,
Religious Tourism,
Kashan,

ABSTRACT

The aim of this study is to present an academic model of religious tourism based on the art of taziyeh in Kashan. The study utilizes structural equation modeling and a mixed exploratory approach. The qualitative part of the study employs the phenomenological method, while the quantitative part uses the descriptive method and correlation based on structural equations. The statistical population for the qualitative part consists of professors and experts in tourism and condolence in Kashan. This population is obtained through 15 saturated interviews. To evaluate the validity of the qualitative data, structural, external, descriptive, and interpretive validity are employed. The reliability of the data is evaluated using three approaches: Rao and Perry. The results of the qualitative research identify 11 dimensions, including economic, strategic, development, research, organizational, technical, content, environmental, and advertising. Once the components are extracted, the quantitative part of the research is conducted. Factor and content validity are used to evaluate the validity, while Cronbach's alpha is used to assess the reliability of the questionnaire, which demonstrates sufficient reliability. The data obtained from the questionnaires are analyzed using descriptive and inferential statistics, including structural equations, with the aid of SPSS 22, LISREL 18.9, and Warp PLS 5 software. The findings indicate that the economic dimension has the greatest impact (impact factor of 0.86), followed by the cultural dimension (0.79) and the strategic dimension (0.78).

Cite this article: Heidari, Mohammad Reza., Sadeghi, Mehrdad., & Rashidpour, Ali. (2025). Presenting the Pattern of Religious Tourism Based on the Art of Ta'ziyeh (Case Study: Kashan City). *Journal of Applied Researches in Geographical Sciences*, 75 (24), 442-460. DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.19

© The Author(s). Publisher: Kharazmi University .
DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.19

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Extended Abstract

Introduction

Religious tourism serves as a significant catalyst for cultural exchange among societies. Culturally inclined tourists who seek to expand their knowledge and enrich their lives actively engage in studying and observing the cultures, customs, and traditions of different nations. In the context of Iranian religious tourism, one ritualistic and religious ceremony that holds great importance is the art of Ta'ziyeh. This art form showcases the richness of Iranian cultural heritage from cultural, civilizational, and political perspectives. Ta'ziyeh, being a symbolic and indigenous form of art, not only contributes to the growth of religious tourism but also brings about economic and employment benefits. The existence of a religious tourism pattern centered around the art of Ta'ziyeh can play a pivotal role in its prosperity. However, the development of a systematic and effective pattern requires conducting applied studies on the components and dimensions that influence its design. Therefore, the main research question of this study is: What pattern can be proposed for religious tourism based on the art of Ta'ziyeh in Kashan? In the qualitative section of the research, the study aims to identify the components that define the dimensions of the model. In the quantitative section of the research, the study aims to determine which dimensions have the highest impact.

Material and Methods

In this study, both qualitative and quantitative research methods were employed. In the qualitative section, a phenomenological approach was utilized to gather data. Semi-structured in-depth interviews were conducted with various individuals, including tourism managers, tourism and ritual arts professors, and Ta'ziyeh experts. Snowball sampling was employed to identify participants for this section. The analysis of qualitative data was based on a phenomenological approach using the Claiszian model. To ensure external validity, the opinions obtained from the interviews were repeated nearly 100 times in 12 interviews. Content validity was ensured by using the LaVoshe method, and Kendall's coefficient of concordance was utilized to examine the degree of agreement among experts. A panel of 15 experts was consulted for item scaling. In the quantitative section, the statistical population of the research included all tourism and ritual arts professors, Ta'ziyeh performers, tour guides, tourism managers, and cultural heritage managers, totaling 480 individuals. The sample size in this research was estimated to be 214 using the Morgan and Jercey table. The first part of the research consisted of a demographic information questionnaire, while the second part included specialized questions corresponding to the variables. This part comprised 70 questions and 11 design components, which were subjected to confirmatory and exploratory factor analysis.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Results and Discussion

The findings of the data analysis reveal the interrelationships among variables, illustrating the extent to which each dimension impacts the others. Specifically, the strategic dimension demonstrates a significant impact of 78%, followed by the developmental dimension at 57%, the cultural dimension at 79%, the environmental dimension at 62%, the legal dimension at 72%, the economic dimension at 86%, the advertising dimension at 51%, the research dimension at 77%, the organizational dimension at 71%, the content dimension at 56%, and finally, the technical dimension at 75%. Moreover, the model results suggest that the cultural dimension exerts the greatest influence on the economic dimension, with a coefficient of influence of 86%. The cultural dimension is ranked second, with a coefficient of influence of 79%, while the strategic dimension holds the third position with a coefficient of influence of 78%.

Conclusion

Based on the findings of this study, the incorporation of culturalization, along with religious tourism and the showcasing of ritual arts, has the potential to foster tourists' engagement and education with the local community. It is worth noting that these interactions can take place spontaneously and in any location. This very fact underscores the significance of cultural institutions, including museums, as well as other cultural sites such as the tombs of scholars, poets, and revered religious figures, in facilitating a dynamic exchange of creative tourism and Ta'ziyeh.

Keywords: Ta'ziyeh, Religious Tourism, Kashan.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی
شاپا چاپی: ۷۷۳۶-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۵۱۳۸-۲۵۸۸
https://jgs.khu.ac.ir/

ارائه الگوی گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه (موردمطالعه: شهرستان کاشان)

محمدرضا حیدری [۱]، مهرداد صادقی ده چشمه [۲]✉، علی رشیدپور [۳]

۱. دانشجوی دکتری مدیریت برنامه‌ریزی فرهنگی، دانشکده حکمرانی اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران. رایانامه: mrheidari@tvu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استادیار دانشکده حکمرانی اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران. رایانامه: mehr.sadeghi@khuisf.ac.ir

۳. دانشیار دانشکده حکمرانی اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران. رایانامه: Rashidpoorali@khuisf.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۰/۱۲/۰۱
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۱/۰۳/۰۱
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۱/۰۴/۰۸
تاریخ انتشار:
۱۴۰۱/۰۴/۰۹
تاریخ انتشار آنلاین:
۱۴۰۲/۱۱/۰۱

کلیدواژه‌ها:
تعزیه،
گردشگری مذهبی،
کاشان.

چکیده

هدف از انجام این تحقیق ارائه الگوی گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه در کاشان بر اساس مدل‌سازی معادلات ساختاری، برمبنای رویکرد آمیخته اکتشافی است. در بخش کیفی، از روش پدیدارشناسی و در بخش کمی از روش توصیفی، همبستگی مبتنی بر معادلات ساختاری استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق در بخش کیفی مشتمل بر اساتید و خبرگان گردشگری و تعزیه کاشان بود که پس از ۱۵ مصاحبه اشباع حاصل شد. به‌منظور بررسی روایی داده‌های کیفی از روایی سازه، بیرونی، توصیفی و تفسیری و به‌منظور بررسی قابلیت اعتماد از رویکرد سه‌گانه رائو و پری (۲۰۰۳) استفاده شد. نتایج حاصل از تحقیق کیفی ۱۱ بعد اقتصادی، راهبردی، توسعه، پژوهشی، سازمانی، فنی، محتوایی، زیست‌محیطی و تبلیغاتی استخراج شد. پس از بررسی استخراج مؤلفه‌ها، بخش کمی تحقیق بررسی شد که برای بررسی روایی از روایی عاملی و محتوایی استفاده گردید، قابلیت اعتماد پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده شد که ابعاد از پایایی لازم برخوردار بودند و با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده ۲۱۴ نمونه به روش در دسترس انتخاب شد. داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی شامل معادلات ساختاری و از طریق نرم‌افزارهای اس پی اس اس ۲۲ و لیزرل ۱۸/۹ و وارپ پی ال اس ۵ مورد تجزیه‌وتحلیل قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان داد که بیشترین تأثیر بعد اقتصادی (ضریب تأثیر ۰/۸۶) پس‌ازآن بعد فرهنگی با (۰/۷۹) و بعد راهبردی با (۰/۷۸) تأثیرگذارند.

استناد: حیدری، محمدرضا؛ صادقی ده‌چشمه، مهرداد؛ و رشیدپور، علی (۱۴۰۳). ارائه الگوی گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه (مورد مطالعه: شهرستان کاشان). *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۷۵ (۲۴)، ۴۶۰-۴۴۲.
http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.19

CC BY NC
© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

مقدمه

گردشگری به‌طور خاص یک وسیله قدرتمند برای مبادلات فرهنگی میان جوامع است و به‌عنوان صنعتی قدرتمند تأثیر مهمی در توسعه پایدار جوامع دارد و بخش مهمی از سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی توسعه کشورهاست (بک[1]،۲۰۰۳، ص ۲۳). امروزه مرحله جدیدی از اقتصاد با خدمات رفاهی تفریحی و جستجوی سبک‌ها و آیین‌های بدیل زندگی، تنوع قومی و چشم‌اندازهای زیبای فرهنگی و مفاهیم نمادین تعیین‌کننده رشد اقتصادی کشورهاست (پین[2]،۱۹۹۹، ص ۲۰۵). گردشگران فرهیخته‌ای که به دنبال کسب دانش و تجربه بیشتر و معنابخشی به زندگی خود هستند برای کسب تجارب شخصی و آشنایی بافرهنگ‌های بومی اصالت و ارزش قائل هستند و به‌طور فعالانه‌ای در فرهنگ‌ها و آداب‌ورسوم ملل مختلف مطالعه و مشاهده می‌کنند. صنعت گردشگری دارای تنوع زیادی می‌باشد و گردشگران با انگیزه‌های مختلفی سفر می‌کنند و یکی از انگیزه‌های سفر، مذهبی و دینی می‌باشد.

یکی از مراسم آیینی و دینی که در گردشگری مذهبی ایران نقش بسزایی دارد هنر تعزیه است که از منظر فرهنگ تمدنی و سیاسی به شناساندن غنای فرهنگی ایران تأکید می‌کند. (ابراهیم زاده، ۱۳۸۸). هنر تعزیه به‌عنوان هنری نمادین و بومی علاوه بر رونق گردشگری مذهبی می‌تواند در بعد اقتصاد و اشتغال‌زایی نیز باعث بهره‌برداری و شکوفایی شود. برنامه‌های نمایشی در ایران از تنوع و اصالت قابل‌توجهی برخوردارند که قادرند لحظات به‌یادماندنی را برای گردشگران به ارمغان بیاورند. با اجرای مراسم تعزیه جامعه از انحرافات دینی و فکری بیمه‌شده تا در مقابل انحرافات و فرهنگ‌های غلط توان مقابله داشته باشیم. (احمدی،۱۳۹۰). نقالی، پرده‌خوانی، سیاه‌بازی، چاوش‌خوانی، خیمه‌شب‌بازی و نمایش‌های تخت حوضی علاوه بر تعزیه، ارزش هنری و فرهنگی کشورمان را برای گردشگران روشن می‌سازند (مالکی، ۱۳۹۴). شهرستان کاشان یکی از شهرهای استان اصفهان است که در ماه محرم و صفر حال و هوای خاصی می‌یابد و برنامه‌های عزاداری در آنجا برپا می‌شود که در نوع خود بی‌نظیر است و یکی از آیین‌های سنتی ایرانی اسلامی، تعزیه است، بخصوص در روستاها و حواشی کاشان مانند نوش‌آباد، نشلج، زیارت پنجه شاه و...که هنر تعزیه هنوز در بین عزاداران حسینی خودنمایی می‌کند. تعزیه می‌تواند به‌عنوان یک هنر اسلامی – ایرانی راهگشای بسیاری از معضلات و مشکلات فرهنگی ، اجتماعی، تربیتی و گردشگری جامعه باشد .تعزیه علاوه بر اینکه از نظر محتوی متعالی است، از نظر کارکرد نیز پتانسیل مناسبی دارد . هرچند اهمیت آیین‌های ماه محرم برای جذب گردشگران بر همگان روشن است اما نبود تحقیق و بررسی کافی در این زمینه سبب شده تا این حوزه از گردشگری از حضور گردشگران خارجی بی‌نصیب باقی بماند. وجود مدل گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه می‌تواند نقش مهمی در رونق آن داشته باشد. حال چگونه می‌توان الگویی نظام‌اند و اثربخش را ابداع، طراحی و پیاده‌سازی کرد؟ دستیابی به این مهم مستلزم انجام مطالعات کاربردی در رابطه با مؤلفه‌ها و ابعاد مؤثر در طراحی الگوی گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه می‌باشد ، ازاین‌رو سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که چه الگویی می‌توان برای گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه در کاشان ارائه داد؟ در بخش کیفی پژوهش چه مؤلفه‌هایی ابعاد مدل را شناسایی می‌کنند؟ در بخش کمی پژوهش کدام ابعاد بالاترین تأثیر را دارند؟

پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر توجه به گردشگری مذهبی از طریق امامزاده‌ها، مناسک، زیارتگاه‌ها، مساجد و مقبره‌ها که در باورها و اعتقادات مردم ریشه دارند از جریان‌هایی هستند که ایجاد جاذبه می‌کنند؛ بنابراین گردشگری مذهبی نیز با توریسم مذهبی می‌تواند تغییرات مثبتی در گردشگری ایجاد نماید. گردشگری مذهبی مفهومی ترکیبی و پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی با ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است و مطالعه و بررسی آن با توجه به برخورداری از موضوعات و کارکردهای متفاوت نیازمند اتخاذ رویکردی میان‌رشته‌ای به‌منظور رسیدن به یک پایه نظری کافی برای یافتن پاسخ‌های علمی به مشکلات آن است. تحلیل و بررسی گردشگری مذهبی و مطالعه اثرات آن جایگاه مهمی دارد. افزایش سفرهای مذهبی هم‌زمان با رشد

[1]. Beck
[2]. Pine

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

جهانگردی در دوران مدرن است و گردشگری مذهبی یکی از کم‌مطالعه‌ترین نوع گردشگری است بخصوص هنگامی‌که با دیگر جنبه‌های گردشگری و بازارهای مرتبط با آن مقایسه می‌شود (برمر[3]،۲۰۰۵). تأسیسات اقامتی و پذیرایی این نوع گردشگری مانند مسافرخانه‌ها و زائرسراها با توجه به بافت اجتماعی، فرهنگی و عقیدتی گردشگران و جامعه میزبان، بازارچه‌های مخصوص سوغات مذهبی دارای ویژگی‌های خاص خود بوده که در هر کشوری از تنوع بالایی برخوردار می‌باشد. گردشگری مذهبی باعث حفظ آثار و میراث فرهنگی مذهبی است هرچند برخی گردشگری مذهبی را عامل تخریب فرهنگی و زیست‌محیطی می‌دانند (فیش[4]،۱۹۹۳).

هنرهای آیینی و بومی هر ملت برای مردم‌شناسان و مردم‌نگاران و گردشگرانی که به ارزش هنر واقف هستند موردتوجه است، هنر تعزیه نمایشی است مردمی و تجسم تلفیق فرهنگ بومی و مذهب، حافظ آرمان‌های نسل‌های متمادی و حاوی عناصر خارق‌العاده هنر نمایش و الگوی تئاتر نوین بوده که در جان آدمی گسترش فراوانی دارد و این آیین مذهبی به جهت ارتباط با اندیشه‌های بنیادین و اعتقادات انسانی اهمیّت و جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده و چنانچه از روی غفلت و بی‌توجهی در جامعه کمرنگ شوند، به‌مرورزمان مورد تحریف و دگرگونی قرار می‌گیرد و بدیهی است که در این صورت مفاهیم و رخدادهای وابسته به آن‌ها نیز فراموش خواهند شد. آنچه بیش از هر چیز، ضرورت توجه به مقوله گردشگری مذهبی را حائز اهمیت می‌سازد فرصت‌های مادی، معنوی ، فرهنگ و اقتصادی است که توسعه گردشگری مذهبی با هنر تعزیه باعث جذب گردشگران مذهبی شده و به همین علت، مسئولین گردشگری و مدیریت شهری به سیاست‌گذاری و آگاهی از کمبودها و نقص‌های موجود نیاز دارند.

همچنین با توجه به نقش گردشگری مذهبی در جذب گردشگران و تأثیر آن بر توسعه منطقه، با ارائه الگوی گردشگری مذهبی که با تکیه‌بر هنر تعزیه باشد می‌توان نظاره‌گر ادامه‌ی حیات هنر تعزیه این سنت قدیمی بوده و در نهایت محیطی مناسب جهت جذب گردشگران مذهبی را شاهد باشیم زیرا بخشی از تفاوت‌های فرهنگی که باعث جاذبه‌های توریستی می‌شود در آداب‌ورسوم و باورها و عقاید هر ملتی نهفته است که جنبه معنایی و غیرمادی دارد و ایران برای رشد صنعت گردشگری مذهبی خود از این منابع فرهنگی می‌تواند برای تشکیل سمینارها و همایش‌ها و دیگر رویدادها استفاده کند. همان‌گونه که رشد سرمایه‌گذاری در گردشگری زمینه‌ی ارتقای اجتماعی و اقتصادی را در شهرها و روستاها فراهم می‌آورد، گردشگری مذهبی نیز به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از این صنعت به توسعه‌ی شهرها و روستا کمک می‌کند و زمینه‌ی دست‌یابی آن‌ها را به توسعه‌ی پایدار در فرآیند ارتباط متقابل میآنچهار رکن اساسی توسعه، یعنی توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و زیست‌محیطی فراهم می‌سازد به‌گونه‌ای که ضمن ارتقای کیفیت زندگی میزبانان و تأمین تقاضای بازدیدکنندگان موجب خودآگاهی اجتماعی در رابطه با حفاظت از منابع محیطی و انسانی می‌شود. بسیاری از اماکن، یادمان‌ها و مناسک دینی، حتی آن دسته از گردشگران میراث فرهنگی را که وابستگی‌های مذهبی ندارند، نیز جذب می‌کنند .برخی از فقط به دلیل باورهای دینی سفر نمی‌کنند بلکه به دلیل علاقه به معماری خاص مکان زیارتی و ارزش‌های تاریخی آن علاقه دارند (دهشیری،۱۳۹۳). مرادی (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان تحلیل نقش گردشگری مذهبی اربعین در توسعه‌ی پایدار شهرهای گذرگاهی- مرزی (مطالعه‌ی موردی: شهر مهران) به روش توصیفی- تحلیلی که از ابزار پرسشنامه و مدارک اسنادی استفاده‌شده است. یافته‌ها و نتایج پژوهش بیانگر رابطه‌ی مثبت و معنادار بین گردشگری مذهبی و توسعه‌ی پایدار شهری مهران است؛ چنان‌که با سطح معناداری ۰/۰۰۰ و اطمینان ۹۹ درصد؛ به ترتیب و به‌طور میانگین در شاخص‌های کالبدی- فضایی (۳/۵۶)، اجتماعی- فرهنگی (۳/۲۷) و اقتصادی (۳/۲۵) بیش‌ترین تأثیر مثبت و مطلوب، اما در بُعد زیست‌محیطی (۳۰/۳) با عنایت به این‌که گویه‌های موردبررسی، توابع منفی از شاخص یاد شده‌اند، تأثیر منفی و نامطلوب داشته و شهر را با چالش ناپایداری زیست‌محیطی مواجه ساخته است. ضرغام و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی تحت عنوان توسعه پایدار گردشگری مذهبی با رویکرد فراترکیب مدلی مفهومی ارائه دادند. در این مطالعه با استفاده از رویکرد تفسیری یافته‌های انجام‌شده محققان قبلی در حوزه توسعه گردشگری مذهبی و فرهنگی براساس ۱۰۴ کد اولیه در قالب ۲۹ دسته مقولات

[3]. Bremer
[4]. Fish

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

اصلی و ۴ کد محوری عوامل مؤثر، مؤلفه‌ها، پیامدها و چالش‌های توسعه پایدار گردشگری مذهبی شناسایی شدند. قادری (۱۳۹۸) پژوهشی تحت عنوان: راهکارهای استفاده از مراسم تاسوعا و عاشورا به‌عنوان پتانسیل گردشگری فرهنگی- مذهبی در محدوده بخش مرکزی تهران به روش توصیفی انجام‌شده است. نتیجه تحقیق این بود که خیلی از اوقات این مراسم به‌صورت اجرای نمایش بوده است و مراسم تاسوعا و عاشورا به‌عنوان مراسمی که بیانگر فرهنگ و مذهب مسلمانان شیعه می‌باشد و می‌تواند در قالب یک رخداد به کشورهای دیگر به‌عنوان جاذبه گردشگری معرفی شود. لی[5] و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهش خود با عنوان اولویت راهبردی خط‌مشی‌های صنعت گردشگری خلاق در کره با استفاده از روش فازی نتیجه گرفت چهار خط‌مشی اصلی برای توسعه گردشگری خلاق لازم است که عبارت‌اند از: پشتیبانی از کسب‌وکار، حمایت از تحقیق، توسعه منابع انسانی و نظام حقوقی. ایزمایلو[6] (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان گردشگری مذهبی، پدیده‌ای اجتماعی- فرهنگی در دنیای امروز به روش توصیفی به این نتیجه دست‌یافت که در شرایط حاضر توسعه گرایش‌های نوآورانه در زمینه اقتصاد بومی گردشگری در آینده‌ای نزدیک، می‌توان با ارائه محصولات ویژه گردشگری مذهبی پا به عرصه بازار بین‌المللی نهاد.

روش‌شناسی

روش کلی مورداستفاده در این پژوهش ترکیبی (آمیخته) می‌باشد.

روش‌شناسی بخش کیفی:

در بخش کیفی از روش پدیدارشناسی استفاده شد. روش گردآوری اطلاعات در بخش کیفی با استفاده از مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته با مدیران گردشگری، اساتید گردشگری و هنرهای آیینی و تعزیه که در حوزه گردشگری و تعزیه فعالیت داشتند صورت پذیرفت. در مصاحبه پرسش‌ها بر اساس مشورت با استاد راهنما و با تمرکز بر مسائل تحت موضوع پایان‌نامه طراحی شد ، البته سؤالات هر مصاحبه‌کننده مانند هم نبود و فرآیند مصاحبه به سطح پاسخ‌ها و تخصص هر فرد در حوزه گردشگری و هنرهای نمایشی بستگی داشت. جهت شناسایی افراد در بخش کیفی از نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده شد. روش تجزیه‌وتحلیل اطلاعات در بخش کیفی بر اساس روش پدیدارشناسی مبتنی بر مدل کلایزی است. جهت روایی بیرونی در پژوهش حاضر در ۱۲ مصاحبه میزان تکرارپذیری نظرات افراد حاصل از مصاحبه به نزدیک ۱۰۰ رسید. لذا می‌توان نتیجه‌گیری کرد که میزان تکرارپذیری نظری قابل‌قبول و معیار انتقال‌پذیری مناسب است. به‌منظور بررسی روایی محتوایی از روایی محتوایی لاوشه و برای بررسی درجه توافق خبرگان از ضریب توافق کندال استفاده شد. جهت سطح‌بندی گویه‌ها محقق از ۱۵ خبره کمک گرفت. بعد از سطح‌بندی گویه‌ها توسط دلفی میزان و فراوانی موافقت هر خبره با گویه‌های پرسشنامه مشخص شد و روایی محتوایی لاوشه محاسبه شد. نتایج حاکی از آن بود که از مجموع ۱۰۲ گویه ۸ گویه از روایی لازم برخوردار نبودند و حذف شدند.۹۴ گویه مجدد برای خبرگان ارسال شد که همه مورد تأیید خبرگان قرار گرفتند.

روش پژوهش در بخش کمی

در بخش کمی روش پژوهش کاربردی می‌باشد زیرا از نتایج پژوهش راهکارها و پیشنهاداتی به مسئولین و نهادهای ذی‌ربط با گردشگری مذهبی ارائه‌شده است. بر اساس نحوه گردآوری داده‌ها روش پژوهش توصیفی- پیمایشی می‌باشد. در بخش کمی به دلیل شرایط کرونا و نبودن گردشگر مذهبی جامعه پژوهش شامل کلیه اساتید دانشگاهی گردشگری و هنرهای آیینی، تعزیه‌خوان‌ها، راهنمایان تورهای گردشگری، مدیران حوزه گردشگری و میراث فرهنگی به تعداد ۴۸۰ نفر می‌باشند. در این پژوهش با استفاده از جدول مورگان و جرسی که در بیشتر تحقیقات با جامعه آماری مشخص استفاده می‌شود حجم نمونه ۲۱۴ نفر برآورد شد. روش پژوهش در این بخش از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شد. این روش یکی از روش‌های نمونه‌گیری غیراحتمالی است و شامل جمع‌آوری اطلاعات از اعضای جامعه‌ای است که در دسترس باشند.

5. Lee
6.Izmayloo

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

در بخش کمی اطلاعات با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته که حاصل نتایج بخش کیفی بود در طیف لیکرت آماده شد. در بخش اول پرسشنامه اطلاعات جمعیت شناختی و در بخش دوم سؤالات تخصصی متناسب با متغیرها شامل ۷۰ سؤال و ۱۱ مؤلفه طراحی و پس از تحلیل عاملی تأییدی و اکتشافی استفاده شد و پس از تدوین و طراحی، طرح مقدماتی پرسشنامه تلاش شد تا میزان روایی و پایایی پرسشنامه تعیین شود. در بخش کمی روایی همگرا مطابق جدول (۱) برآورد شده است.

جدول (۱). روایی همگرا

سازه	AVE
بعد راهبردی	۰.۵۹۴
توسعه راهبردی	۰.۶۳۱
بعد فرهنگی	۰.۷۵۴
بعد زیست‌محیطی	۰.۷۴۲
قانون‌گرایی	۰.۶۱۷
بعد اقتصادی	۰.۸۶۳
بعد تبلیغات	۰.۶۵۷
بعد پژوهشی	۰.۵۶۳
بعد سازمانی	۰.۵۷۱
بعد محتوایی	۰.۵۶۲
بعد فنی	۰.۵۷۴
هنر تعزیه	۰.۶۲۵

با توجه به میزان AVE به‌دست‌آمده در جدول تمامی مقادیر بیش از ۰.۵ می‌باشد لذا سازه‌ها دارای روایی همگرا می‌باشند. همچنین مقدار بار عاملی ابعاد پژوهش جهت روایی تأییدی در جدول (۲) ارائه‌شده است.

جدول (۲). مقدار بار عاملی و ضرایب معناداری

ردیف	متغیر	مقادیر ضرایب استاندارد	مقادیر ضرایب معناداری	ردیف	متغیر	مقادیر ضرایب استاندارد	مقادیر ضرایب معناداری
۱	بعد راهبردی	۰.۷۳۰	۶.۴۵۲	۳۶	بعد اقتصادی	۰.۷۸۷	۸.۴۴۶
۲		۰.۵۱۰	۵.۲۳۷	۳۷		۰.۷۴۶	۷.۴۶۳
۳		۰.۸۷۲	۷.۶۹۲	۳۸		۰.۷۸۲	۹.۵۱۰
۴		۰.۷۸۱	۴.۳۶۰	۳۹		۰.۷۳۷	۸.۱۶۳
۵		۰.۸۰۵	۶.۶۶۰	۴۰		۰.۶۵۹	۹.۵۲۰
۶		۰.۷۴۵	۱۰.۵۱۱	۴۱		۰.۶۰۵	۷.۹۶۲
۷		۰.۸۶۴	۹.۱۱۰	۴۲	بعد تبلیغات	۰.۷۶۰	۱۰.۹۰۰
۸		۰.۸۱۸	۹.۰۷۸	۴۳		۰.۷۴۵	۶.۵۹۸
۹		۰.۸۰۶	۸.۷۶۹	۴۴		۰.۷۷۰	۹.۸۸۰
۱۰		۰.۶۴۹	۷.۲۳۹	۴۵		۰.۷۵۴	۶.۵۲۳
۱۱	بعد توسعه‌ای	۰.۵۴۸	۵.۰۴۳	۴۶		۰.۷۵۶	۶.۵۳۷
۱۲		۰.۷۲۸	۶.۳۹۱	۴۷		۰.۷۳۹	۸.۴۵۶
۱۳		۰.۶۶۶	۸.۹۷۰	۴۸	[illegible]	۰.۷۴۹	۷.۸۲۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

۱۴		۰.۴۵۸	۱۲.۳۱۳	۴۹		۰.۸۲۶	۹.۹۷۴
۱۵		۰.۷۱۶	۸.۳۶۹	۵۰		۰.۸۴۷	۷.۶۷۰
۱۶		۰.۵۶۰	۱۰.۳۲۰	۵۱		۰.۶۶۹	۸.۱۵۵
۱۷		۰.۶۶۳	۷.۸۲۹	۵۲	بعد سازمانی	۰.۷۲۸	۹.۵۸۷
۱۸		۰.۷۱۸	۵.۲۴۷	۵۳		۰.۷۳۱	۷.۷۰۵
۱۹		۰.۸۱۹	۹.۶۱۰	۵۴		۰.۸۲۷	۸.۹۶۹
۲۰		۰.۸۵۵	۱۰.۷۹۸	۵۵		۰.۸۲۵	۱۶.۶۷۴
۲۱	بعد فرهنگی	۰.۹۰۲	۹.۵۲۰	۵۶	بعد محتوایی	۰.۸۲۸	۱۵.۵۵۶
۲۲		۰.۸۵۰	۹.۵۳۲	۵۷		۰.۷۶۲	۷.۶۳۹
۲۳		۰.۹۲۵	۷.۳۵۶	۵۸		۰.۸۵۰	۷.۸۷۲
۲۴		۰.۷۰۴	۶.۰۳۳	۵۹		۰.۷۷۵	۸.۰۱۳
۲۵		۰.۷۱۲	۹.۶۲۹	۶۰	بعد فنی	۰.۷۴۵	۹.۳۲۹
۲۶		۰.۶۸۵	۷.۱۴۷	۶۱		۰.۷۶۴	۱۰.۳۴۰
۲۷		۰.۷۲۰	۸.۱۵۹	۶۲		۰.۸۲۹	۶.۴۱۴
۲۸	بعد زیست‌محیطی	۰.۷۱۳	۷.۲۸۷	۶۳		۰.۸۵۰	۱۰.۸۶۶
۲۹		۰.۸۴۰	۷.۷۵۰	۶۴		۰.۷۶۷	۸.۶۵۸
۳۰		۰.۸۲۹	۸.۲۰۰	۶۵		۰.۷۵۳	۹.۵۱۰
۳۱		۰.۸۰۳	۸.۱۳۲	۶۶	هنر تعزیه	۰.۶۹۸	۸.۲۳۰
۳۲		۰.۸۲۵	۹.۲۶۱	۶۷		۰.۷۵۸	۷.۶۴۵
۳۳	قانون‌گرایی	۰.۸۱۲	۹.۴۳۷	۶۸		۰.۵۹۱	۸.۲۵۹
۳۴		۰.۸۳۲	۸.۴۴۹	۶۹		۰.۸۵۶	۷.۶۴۸
۳۵		۰.۷۰۱	۱۱.۳۲۸	۷۰		۰.۷۴۹	۹.۲۱۰

براساس نتایج مشاهده‌شده بار عاملی آماره t شاخص‌های سنجش هریک از ابعاد مورد مطالعه در سطح اطمینان ۵٪ مقداری بزرگ‌تر از ۱/۹۶ می‌باشد. ابتدا روایی سازه مشخص و سپس تحلیل عاملی تأییدی انجام شد. نرم‌افزارهای مورداستفاده در این بخش Lizrell و SPSS است. در معادلات ساختاری کوواریانس یا مدل‌سازی علی از اصلی‌ترین روش‌های تجزیه‌وتحلیل است.

نتایج و بحث

تجزیه‌وتحلیل بخش کیفی

در بخش کیفی به روش کلایزی تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه انجام گرفت که به‌طور خلاصه ارائه‌شده است:

مرحله اول) براساس مصاحبه‌های انجام‌شده با ۱۵ نفر که به‌صورت مصاحبه عمیق بود بر اساس رویکرد پدیدارشناسانه متن مصاحبه‌ها در جداول ارائه‌شده است. در مرحله اول محقق به‌منظور درک مطالب شرکت‌کنندگان، کلیه توصیف‌ها، مطالب و نکات بیان‌شده از سوی مصاحبه‌ها را از روی فایل صوتی پیاده و با دقت در مطالعه آن‌ها مطالب و عبارات مهم را استخراج نموده است.

مرحله دوم) در مرحله دوم هدف استخراج جملات مهم مصاحبه می‌باشد، محقق سعی نموده اظهارات معنادار و جملات مرتبط با پدیده موردنظر از متن مصاحبه‌ها را استخراج نموده که بر اساس اطلاعات جمع‌آوری‌شده مفهوم به دست آمد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

محقق پس از مصاحبه با مشارکت‌کنندگان ، اظهارات معنادار و جملاتی که حاوی مفاهیم بودند بدون هیچ‌گونه دخل و تصرفی استخراج و ارائه نموده است و جملات نامناسب دخالتی داده نشده است.

مرحله سوم) در این مرحله محقق تلاش نموده است تا اظهارات معنی‌دار را کدگذاری کرده و آن‌ها را در جملاتی ساده‌تر بیان نماید. بدین منظور کلیه مفاهیم استخراج‌شده حاصل از مصاحبه‌های عمیق با دقت موردبررسی قرار گرفت و اظهارات معنی‌دار استخراج گردید.

مرحله چهارم) در این مرحله محقق اظهارات معنی‌دار استخراج‌شده را در سازمان‌دهی و مرتب نموده است. همان‌طور که کرسول (۲۰۰۷) اعتقاد دارد قبل از استخراج مقوله‌های اصلی، محقق بایستی کلیه موارد مرتبط با یکدیگر را در کنار هم ساماندهی کند، هدف این بخش ایجاد یک شبکه شناختی ابتدایی است که به ما در طبقه‌بندی مفاهیم کمک می‌کند لذا آنچه در این مرحله از تحقیق پدیدارشناختی حاصل شده است با هدف ساده‌سازی و طبقه‌بندی مقدماتی اظهارات معنادار ارائه‌شده و در مراحل بعدی طبقه‌بندی نهایی صورت می‌گیرد. لازم به ذکر است که کلیه اظهارات استخراج‌شده که در کنار یکدیگر قرار دارند به یکدیگر از لحاظ معنا شبیه بوده و به ترتیبی که در مرحله قبل (مرحله سوم) ارائه‌شده‌اند، نمی‌باشد. با استفاده از تکنیک دلفی در سه مرحله توسط ۱۵ نفر خبره متناسب با تعاریف زیر شامل ۱۱ مؤلفه دسته‌بندی و ارائه گردیده است.

-بعد راهبردی

ازآنجایی‌که برای گردشگری مذهبی با تأکید بر تعزیه راهبردها و پیشنهاداتی مستند و استاندارد نبوده تلاشی برای رونق گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه صورت نگرفته است. برنامه‌های راهبردی نیاز به هماهنگی سازمان‌ها، آشنایی با شیوه‌های نوین بازاریابی و تبلیغات، استفاده از فناوری اطلاعات و سایت‌های تخصصی و سرمایه‌گذاری خصوصی.

- توسعه و پایداری گردشگری مذهبی

فرآیندها در این بعد دارای توجه بر توسعه گردشگری مذهبی، توسعه فناوری اطلاعات و بوم‌گردی و مراسم آیینی، توسعه و بهبود منابع طبیعی، بهبود معابر و آب‌های سطحی، بهبود شبکه حمل‌ونقل، توسعه سیاست‌گذاری‌ها در زمینه گردشگری مذهبی و اجرای سیاست‌های تدوین‌شده.

- فرهنگی

این مؤلفه شامل فرهنگ‌سازی شهروندان در توسعه گردشگری مذهبی، ایجاد رشته گردشگری مذهبی و هنرهای نمایشی در دانشگاه‌ها، اهمیت به حفظ معماری و مرمت جاذبه‌های مذهبی، کاربرد چندمنظوره از اماکن مذهبی

- زیست‌محیطی

این مؤلفه تأکید بر حفظ تنوع زیستی و حفظ محیط‌زیست در اماکن مذهبی دارد. همچنین یادگیری حفاظت از محیط‌زیست و حل مشکلات محیط‌زیستی در اماکن مذهبی

- قانون‌گرایی

به جهت اهمیت جاذبه‌های مذهبی به همراه معماری و بافت تاریخی مذهبی نگهداری و حفاظت از آن‌ها و مسئله امنیت برای گردشگران دارای اهمیت است؛ بنابراین وجود قانون در زمینه حفاظت از اماکن مذهبی، حفاظت از منابع زیستی و امنیت جانی و مالی گردشگران باید وجود داشته باشد.

- اقتصادی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

با توجه به کمرنگ بودن آیین‌های دینی و بومی بخصوص تعزیه در بعد گردشگری نقشی که این مراسم بومی می‌توانند در اقتصاد داشته باشند نادیده گرفته‌شده است. این مؤلفه پیوند اقتصاد با گردشگری مذهبی، فروش محصولات محلی و صنایع‌دستی در روستاها همراه با نمایش تعزیه و جاذبه‌های مذهبی، فروش محصولات فرهنگی و مذهبی متناسب با تعزیه و... می‌باشد.

- تبلیغات

تعزیه به‌عنوان هنری بومی و ملی نیاز به تبلیغات و معرفی گسترده دارد. از طریق سایت‌ها و کانال‌ها، تبلیغات مجازی، شرکت در همایش‌ها و فستیوال‌ها، تبلیغات آژانس پیوند قوی‌تری ایجاد کرد.

- پژوهشی

تعزیه به علت کمرنگ شدن در اجرا و فاصله طولانی درزمان برگزاری نیاز به بررسی و پژوهش دارد و علاقه‌مندان و اساتید تعزیه باید کتاب و مقاله چاپ کنند و اساتید تعزیه به کمک اساتید دانشگاهی پژوهشگاه تعزیه تأسیس کنند و دانشگاه‌ها گردشگری مذهبی و هنرهای آیینی را در برنامه درسی خود بگنجانند.

- سازمانی

تعزیه نیاز به حمایت سازمان‌های دولتی و خصوصی دارد. شهرداری در مکان و مدیریت بخصوص در ایام تعطیلات، سازمان تبلیغات در اطلاع‌رسانی توسط رسانه‌های مختلف، سازمان میراث و اوقاف در حمایت مالی و رسیدگی به مشکلات گروه‌های تعزیه‌خوانی می‌توانند کمک کنند و با ارتباط و پیوند بین سازمان‌ها و گروه‌های تعزیه‌خوان و سازمان گردشگری تعزیه را احیا کرد.

- محتوایی

تعزیه با نسخه‌های قدیمی با توجه به کلمات سنگین و مدت‌زمان طولانی بنا بر گفته خبرگان برای مردم خسته‌کننده است و باید تغییراتی در متن نسخ و نوآوری‌هایی در دکور و صحنه به وجود آید؛ بنابراین بازنویسی اشعار در کنار مهارت خواندن و موسیقی دل‌نشین برای مخاطب جالب است.

- فنی

برای برگزاری تعزیه عوامل زیادی از لحاظ فنی اهمیت دارند. مانند مهارت در دکور و صحنه‌آرایی، طراحی و رنگ لباس، تجهیزات مورداستفاده، رقابت بین گروه‌های تعزیه.

مرحله پنجم) در این مرحله از تحقیق مفاهیم به‌دست‌آمده از مرحله قبل را به درون توضیحی کامل‌تر (توصیفی ساختاری) که شامل کلیه مطالب و جزئیات موضوع است. توصیف ساختاری عبارتی است که علاوه بر منظم نمودن جملات هم‌معنی، داده‌ها را برای ارائه یک تفسیر واقعی آماده می‌کند که نتایج حاصل در جدول (۳) آمده است.

جدول (۳). طبقه‌بندی دسته‌های هم مفهوم

ردیف	شماره مقوله	مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی
۱	۹۸	بعد راهبردی	اجرایی کردن برنامه‌های گردشگری با هماهنگی سازمان‌ها	۱۰
۲	۹۶		مشارکت شهروندان در توسعه گردشگری مذهبی	
۳	۹۷		آشنایی تورهای گردشگری با شیوه‌های نوین بازاریابی	
۴	۱۰۵		برندسازی اماکن و جاذبه‌های مذهبی با قابلیت برگزاری تعزیه	
۵	۱۴۰		شناخت جایگاه‌های اجرای تعزیه	
۶	۱۲۴		برنامه‌ریزی عملیاتی در راستای توسعه گردشگری مذهبی	
۷	۱۱۹		مشورت با نخبگان در برندسازی اماکن مذهبی و آیین‌های دینی	

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

۸	۸۰		بهره‌گیری از فناوری اطلاعات در معرفی جاذبه‌های مذهبی	
۹	۱۰۲		سرمایه گذاری خصوصی و محلی در زمینه گردشگری مذهبی	
۱۰	۱۰۰		سرمایه گذاری بازنشستگان و جوانان در روستاهای دارای اماکن مذهبی	
۱۱	۹۴	توسعه	توسعه فناوری اطلاعات در روستاها و اطلاع‌رسانی جاذبه‌های مذهبی	۹
۱۲	۱۰۶		توسعه گردشگری مذهبی و گردشگری روستایی همراه با آیین‌های دینی و بومی هر منطقه	
۱۳	۱۲۱		توسعه و بهبود منابع طبیعی پایدار	
۱۴	۱۰۳		توسعه و بهبود معابر و آب‌های سطحی	
۱۵	۱۰۱		توسعه شبکه حمل‌ونقل در روستاها	
۱۶	۱۱۰		توسعه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه گردشگری مذهبی	
۱۷	۱۱۳		اجرای سیاست‌های تدوین‌شده با همکاری سازمان‌ها	
۱۸	۱۱۷		توسعه و آموزش نیروی متخصص در زمینه گردشگری مذهبی	
۱۹	۹۸	بعد فرهنگی	فرهنگ‌سازی شهروندان در توسعه گردشگری	۹
۲۰	۹۶		بومی شدن تعزیه برای مردم به‌عنوان یک هنر	
۲۱	۹۷		ایجاد رشته تحصیلی گردشگری مذهبی و تشویق جوانان به این رشته	
۲۲	۱۰۵		ترکیب گردشگری مذهبی با ادبیات و موسیقی	
۲۳	۱۴۰		ترکیب گردشگری مذهبی با هنر معماری و میراث فرهنگی	
۲۴	۱۲۴		حفظ و مرمت آثار مذهبی	
۲۵	۱۱۹		جذب مخاطب به تعزیه توسط بسته‌های فرهنگی	
۲۶	۸۰		کاربرد چندمنظوره از اماکن مذهبی	
۲۷	۱۰۲		ایجاد عزت‌نفس بین شهروندان با حفظ آثار تاریخی مذهبی	
۲۸	۱۵۶	بعد زیست‌محیطی	حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی پایدار در اماکن مذهبی	۵
۲۹	۱۴۴		حل مشکلات محیط‌زیستی در فضای اجرای تعزیه	
۳۰	۱۴۷		ایجاد تنوع زیستی و فضای سبز در برگزاری تعزیه	
۳۱	۱۵۶		جمع‌آوری سریع زباله در اماکن مذهبی	
۳۲	۱۵۰		حفظ و یادگیری حفاظت از محیط‌زیست	
۳۳	۱۳۰	قانون‌گرایی	وجود قانون در زمینه امنیت گردشگران جانی و مالی	۳
۳۴	۱۲۰		قانون‌گرایی در مورد منابع طبیعی و محیط‌زیست	
۳۵	۱۲۳		قانون‌گرایی در مورد اماکن تاریخی و مذهبی	
۳۶	۱۳۱	بعد اقتصادی	فروش صنایع‌دستی و محلی در نزدیکی برگزاری تعزیه	۶
۳۷	۱۵۹		اشتغال‌زایی با فروش محصولات فرهنگی	
۳۸	۱۳۸		برگزاری کلاس و آموزشگاه تعزیه در سطح شهر	
۳۹	۱۲۴		آموزش موسیقی تعزیه، اسب‌سواری، طراحی و دوخت لباس تعزیه	
۴۰	۱۴۱		پیوند بین اقتصاد و تعزیه‌خوانی به‌عنوان هنر ملی ایران	
۴۱	۱۴۶		سرمایه گذاری خصوصی و محلی در روستا جهت گردشگری مذهبی	
۴۲	۱۳۹	بعد تبلیغات	تبلیغات گسترده مجازی در ماهواره و سایت‌ها	۶
۴۳	۱۴۲		تبلیغ آیین‌های بومی و تعزیه توسط تورها و آژانس‌های مسافرتی	
۴۴	۱۴۳		شرکت در فستیوال‌ها و همایش‌های بین‌المللی و اسلامی	
۴۵	۱۵۱		تبلیغ تعزیه به‌عنوان هنر ملی ایران در کشورهای خارجی	
۴۶	۱۴۵		تبلیغ با استفاده از سایت‌ها و فضای مجازی در افزایش گردشگر مذهبی به شهر	
۴۷	۱۴۹		جذب افراد جدید و کم سن به تعزیه‌خوانی	

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

۴۸	۱۴۷	بعد پژوهشی	تحقیق و چاپ مقاله و کتاب در زمینه تعزیه	۴
۴۹	۱۵۳		تأسیس پژوهشگاه تعزیه	
۵۰	۱۴۸		گردآوری نسخه‌های تعزیه در کتابخانه‌ها	
۵۱	۱۴۴		بررسی چالش‌های گردشگری مذهبی	
۵۲	۱۶۰	بعد سازمانی	مشارکت سازمان‌های زیربط در احیا تعزیه و پیوند آن با گردشگری مذهبی	۴
۵۳	۱۵۴		اجرای برنامه‌های مدون توسط همکاری سازمان‌ها	
۵۴	۱۵۰		حمایت مالی و معنوی سازمان‌ها جهت برگزاری تعزیه	
۵۵	۱۵۷		حمایت تبلیغاتی و اطلاع‌رسانی تعزیه توسط سازمان تبلیغات در رسانه ملی	
۵۶	۱۵۲			
۵۷	**۱۵۵**	بعد محتوایی	**بهبود کیفیت و بازنویسی نسخ تعزیه**	**۴**
۵۸	۱۵۶		تنوع موضوعی در تعزیه مانند شخصیت‌های تاریخی و حماسی	
۵۹	۱۵۸		افزایش مهارت گروه‌های تعزیه	
۶۰	۱۶۰		هماهنگی در اجرای تعزیه	
۶۱	۱۶۱	بعد فنی	استفاده از پیشکسوتان در آموزش تعزیه	۶
۶۲	۱۶۲		معرفی بهترین سبک تعزیه	
۶۳	۱۶۳		رعایت رنگ‌های اصلی در لباس	
۶۴	۱۶۴		استفاده از تجهیزات متناسب با تعزیه	
۶۵	۱۶۵		اجرای تعزیه در اماکن تاریخی	
۶۶	۱۶۶		رقابت بین گروه‌های تعزیه	

مرحله ششم) پژوهشگر در این مرحله در بحث و نتیجه‌گیری پژوهش تفسیری از طبقه‌بندی دسته‌های هم مفهوم ارائه داده است.

نتایج بخش کمی

پس از ارزیابی مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری باید مدل کلی (مجموع مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری) نیز موردبررسی قرار گیرد. برای این منظور تننهاوس و همکاران[7] (۲۰۰۴) شاخص GOF8 را معرفی نموده‌اند. این شاخص از میانگین هندسی اشتراک‌ها (CommunalitY) و ضریب تعیین به دست می‌آید رابطه (۱). هرچه این شاخص به یک نزدیک‌تر شود نشان از قدرت و کیفیت بالای مدل را نشان می‌دهد.

$$GOF = \sqrt{\overline{Communalities} \times \overline{R^2}}$$

رابطه (۱)

جدول (۴). نتایج برازش کلی مدل با معیار GOF

R^2 میانگین	CommunalitY میانگین	GOF
۰.۶۱۱	۰.۴۰۶	$\sqrt{\overline{\mathbf{Communalities}} \times \overline{\mathbf{R^2}}} = \sqrt{\mathbf{0.406 \times 0.611}} = \mathbf{0.498}$

همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، مقدار معیار GOF معادل ۰.۴۹۸ و بیشتر از ۰.۳۶ به دست آمد که با توجه به دسته‌بندی مذکور نشان از برازش قوی مدل کلی تحقیق است. در مدل پژوهش مقدار کای دو به درجه آزادی ۱.۴۰

[7] Tenenhaus et al
[8] Goodness Of Fit

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

و کوچک‌تر از ۳ است. همچنین مقدار جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA) برابر ۰.۰۳۷ و کمتر از ۰.۰۸ است. همچنین شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)، شاخص نیکویی برازش (GFI) ، شاخص برازندگی افزایشی (IFI)، شاخص برازندگی هنجار یافته (NFI) به ترتیب برابر با ۰.۹۹ ، ۰.۹۵ ، ۰.۹۹ و ۰.۹۷ بوده و همگی در حد بسیار مطلوب قرار دارند، پس مدل برازش خوبی را نشان داده و مورد تأیید است.

شکل (۱) مدل اصلی را بر اساس ضرایب استاندارد شده را نشان می‌دهد.

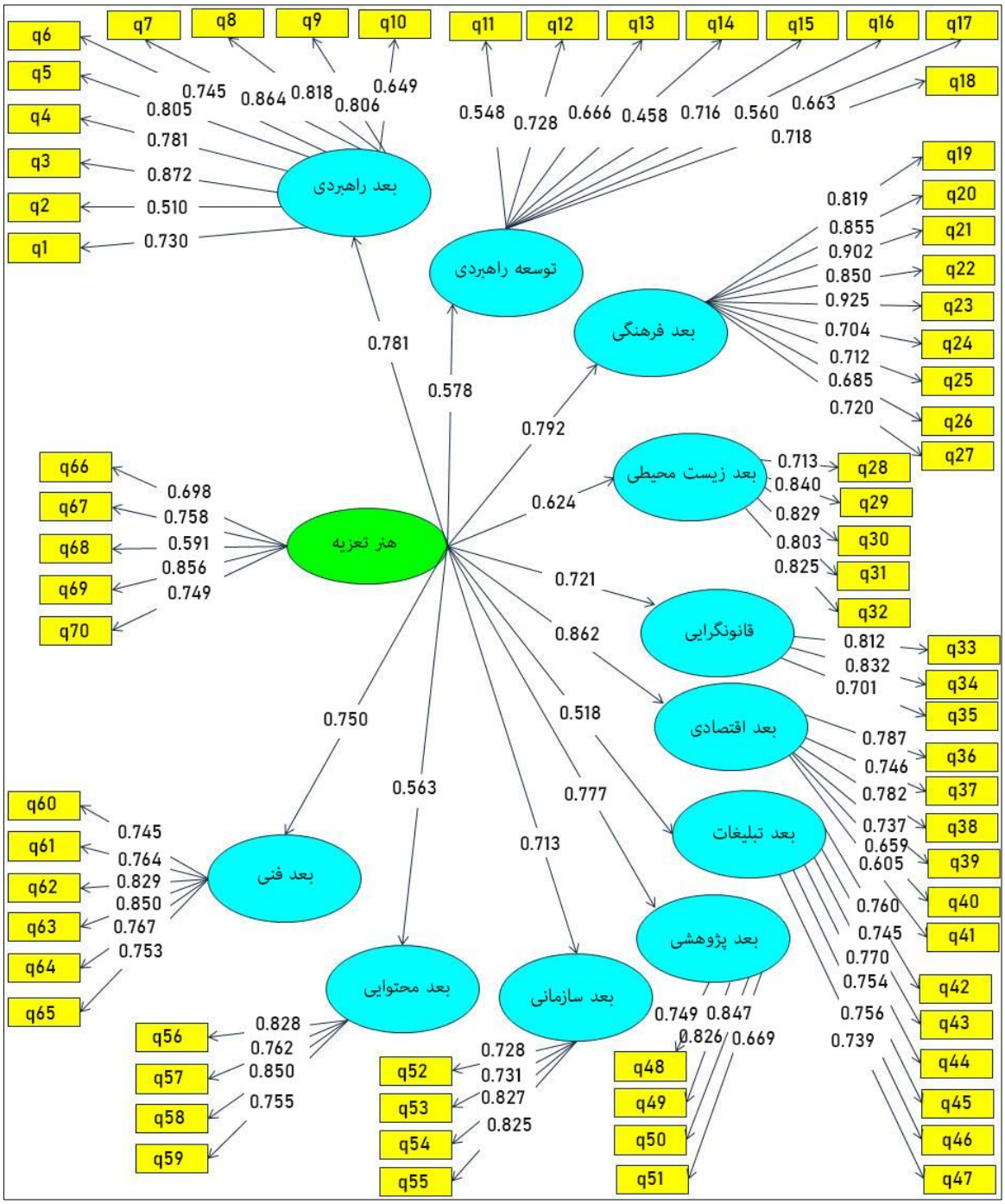

شکل (۱). مدل تحقیق در حالت ضرایب مسیر استانداردشده

شکل (۲) مدل اصلی را بر اساس ضرایب معناداری تی را نشان می‌دهد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

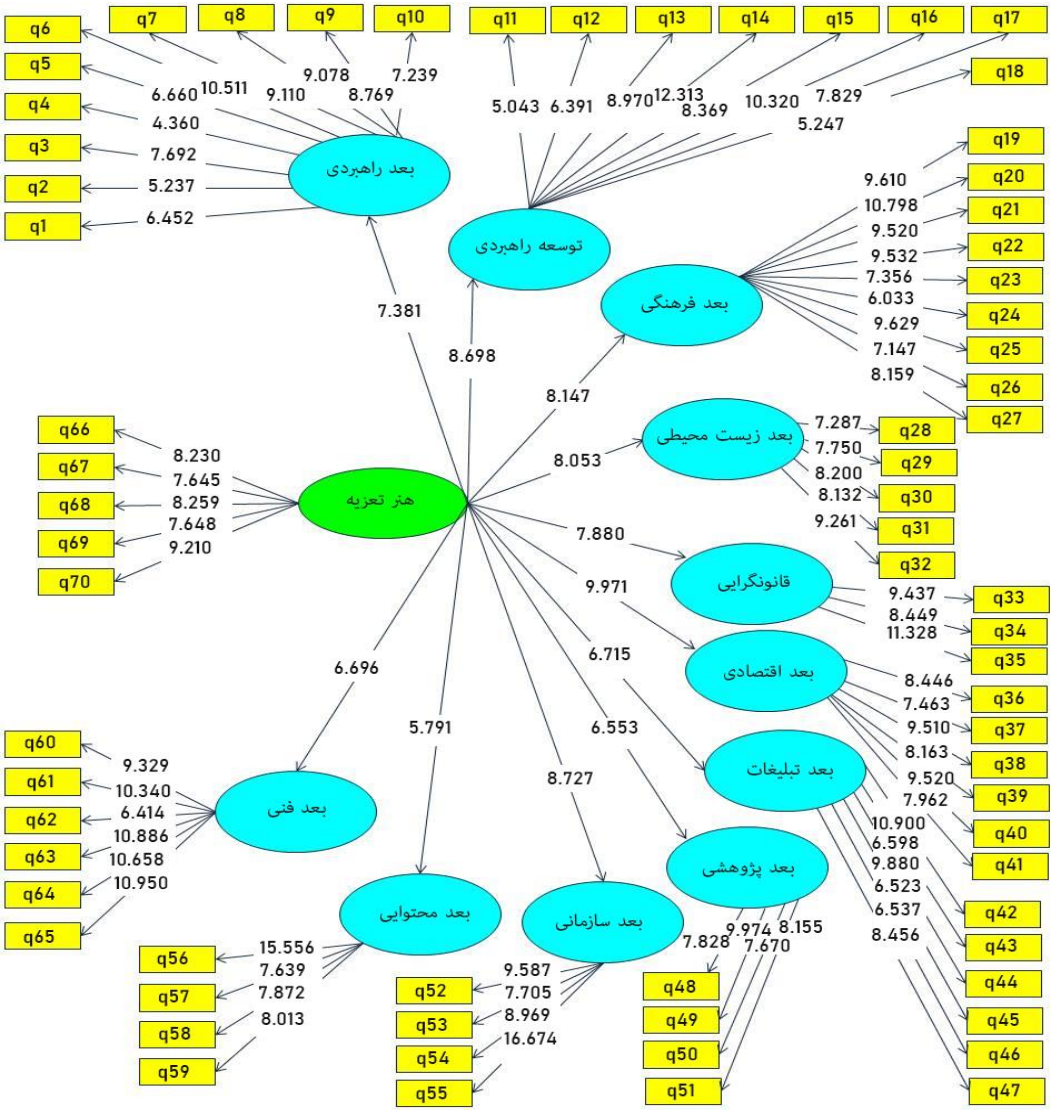

شکل (۲). مدل تحقیق در حالت مقادیر معناداری تی

نتایج برگرفته از روابط میان متغیرهای تحقیق در جدول (۵) قابل‌مشاهده است:

جدول (۵). میزان رتبه هرکدام از عوامل به ترتیب اهمیت

ردیف	شرح	بارعاملی	مقدار معناداری	وجود ارتباط	رتبه
۱	بعد اقتصادی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۸۶۲	۹.۹۷۱	√	اول
۲	بعد فرهنگی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۷۹۲	۸.۱۴۷	√	دوم
۳	بعد راهبردی و هنر تعزیه	۰.۷۸۱	۷.۳۸۱	√	سوم
۴	بعد پژوهشی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۷۷۷	۶.۵۵۳	√	چهارم
۵	بعد فنی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۷۵۰	۶.۶۹۶	√	پنجم
۶	قانون‌گرایی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۷۲۱	۷.۸۸۰	√	ششم
۷	بعد سازمانی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۷۱۳	۸.۷۲۷	√	هفتم
۸	بعد زیست‌محیطی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۶۲۴	۸.۰۵۳	√	هشتم

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

۹	توسعه راهبردی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۵۷۸	۸.۶۹۸	√	نهم
۱۰	بعد محتوایی و هنر تعزیه در کاشان	۰.۵۶۳	۵.۷۹۱	√	دهم
۱۱	تبلیغات و هنر تعزیه در کاشان	۰.۵۱۸	۶.۷۱۵	√	یازدهم

بین بعد راهبردی و هنر تعزیه در کاشان رابطه معناداری وجود دارد. بر طبق مدل پژوهش شدت رابطه میان بعد راهبردی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۷۸۱ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی بسیار قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۷/۳۸۱ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. بین بعد توسعه راهبردی و هنر تعزیه در کاشان رابطه معناداری وجود دارد. شدت رابطه میان متغیر توسعه راهبردی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۵۷۸ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۸/۶۹۸ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر بعد فرهنگی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۷۹۲ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۸/۱۴۷ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر بعد زیست‌محیطی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۶۲۴ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۸/۰۵۳ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر قانون‌گرایی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۷۲۱ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۷/۸۸۰ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر بعد اقتصادی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۸۶۲ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۹/۹۷۱ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر بعد تبلیغات و هنر تعزیه در کاشان ۰/۵۱۸ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی بسیار قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۶/۷۱۵ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر بعد پژوهشی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۷۷۷ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی بسیار قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۶/۵۵۳ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است.

شدت رابطه میان متغیر بعد سازمانی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۷۱۳ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی بسیار قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۸/۷۲۷ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر بعد محتوایی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۵۶۳ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی بسیار قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۵/۷۹۱ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است. شدت رابطه میان متغیر بعد فنی و هنر تعزیه در کاشان ۰/۷۵۰ محاسبه‌شده است که نشان می‌دهد همبستگی بسیار قوی و مطلوبی میان این دو متغیر وجود دارد. آماره t آزمون نیز ۶.۶۹۶ به‌دست‌آمده است که بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t در سطح خطای ۵٪ یعنی ۱/۹۶ بوده و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده‌شده معنادار است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

نتیجه‌گیری

این تحقیق با هدف شناسایی طراحی الگوی گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه در کاشان بر مبنای مدل‌سازی معادلات ساختاری انجام شد. در بخش کیفی این تحقیق ۱۵ مصاحبه نیمه ساختاریافته با اساتید تعزیه و مسئولین مرتبط در حوزه گردشگری انجام شد.

بخش کیفی این تحقیق از طریق مصاحبه‌های عمیق با شرکت‌کنندگان انجام و یافته‌ها پس از پیاده‌سازی به روش پدیدارشناسی مورد تحلیل قرار گرفتند. سپس روایی یافته‌های کیفی بر مبنای روایی سازه ، روایی بیرونی ، روایی تفسیری و روایی توصیفی موردبررسی و قابلیت اعتماد آن بر مبنای رویکرد سه‌گانه فورنر ولاکر (۲۰۰۳) موردبررسی قرار گرفت. پس‌ازآن که مؤلفه‌ها بر مبنای رویکرد پدیدارشناسی احصاء گردید و قابلیت اعتماد آن بررسی شد، محقق تلاش کرد تا با روش دلفی آن‌ها را اصلاح نموده و خالص‌سازی نماید برای این کار سه مرحله دلفی انجام گرفت و تعداد ۸ حذف شدند نتایج ناب سازی شده دلفی وارد بخش کمی گردید. براساس نتایج حاصل از بخش کیفی که با رویکرد پدیدارشناسانه انجام گرفت محقق ۱۱ مؤلفه را شناسایی نمود. بر اساس این مؤلفه‌ها ۹۸ سؤال در پرسشنامه‌ای در طیف لیکرت طراحی شد که با استفاده از تکنیک دلفی در اختیار خبرگان و صاحب‌نظران برای ارزیابی اولیه قرار گرفت و تعداد ۲۸ سؤال حذف شد و پس‌ازاین مرحله تحلیل عاملی اکتشافی شد. پس‌ازانجام تحلیل عاملی اکتشافی ۷۰ سؤال باقی ماند که در پرسشنامه بعد راهبردی ۱۰ گویه، بعد توسعه‌ای ۸ گویه، فرهنگی ۹ گویه، زیست‌محیطی ۵ گویه، قانون‌گرایی ۳ گویه، بعد اقتصادی ۶ گویه، تبلیغات ۶ گویه، سازمانی ۴ گویه، محتوایی ۴ گویه، بعد فنی ۶ گویه، هنر تعزیه ۵ گویه را نشان داد. سپس این مدل با استفاده از نرم‌افزار لیزرل ، تحلیل عاملی تأییدی شد و نتایج آن موردبررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که نتایج تحلیل عاملی اکتشافی مورد تائید و قابل‌قبول است. بدین ترتیب ۲ مدل با استفاده از نرم‌افزار وارپ پی ال اس جهت معادلات ساختاری بررسی شد که نشان‌دهنده تأثیرات متغیرها بر یکدیگر بود. الگوی نهایی پژوهش در قالب الگوی زیر ارائه‌شده است. همان‌طور که در شکل (۱-۵) مشاهده می‌شود ، تعزیه بر بعد راهبردی ۷۸٪، بعد توسعه ۵۷٪، فرهنگی ۷۹٪، زیست‌محیطی ۶۲٪، قانون‌گرایی ۷۲٪، اقتصادی ۸۶٪ ، تبلیغات ۵۱٪، پژوهشی ۷۷٪، سازمانی ۷۱٪، محتوایی ۵۶٪، فنی ۷۵٪ تأثیرگذار است. نتایج حاصل از مدل نشان می‌دهد که تعزیه دارای بیشترین ضریب تأثیر بر بعد اقتصادی است (۸۶٪). در رتبه دوم بعد فرهنگی (با ضریب تأثیر ۷۹٪) و درنهایت بعد راهبردی (ضریب تأثیر ۷۸٪) می‌باشند. این پژوهش با تحقیق سیو (۲۰۱۲) و همکاران با عنوان مدلی برای تجربه خلاقانه در گردشگری خلاق در ابعاد پژوهشی، فرهنگی، زیست‌محیطی و اقتصادی هم‌راستا می‌باشد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده در بخش اقتصادی بخصوص گردشگری مذهبی در روستاهایی که دارای مراسم‌های آیینی مانند تعزیه هستند و با توجه به آب‌وهوای مناسب، محیط‌زیست و فضای سبز و صنایع‌دستی و محلی ، احیای سنت‌های محلی و بازسازی غرور مردم محلی به میراث خود و ایجاد مشاغل جدید در روستاها باعث پیوند تعزیه با بعد اقتصادی می‌شود. بنابراین گردشگری مذهبی در توسعه و بقا منطقه گردشگر و افزایش توانمندسازی ، اشتغال پذیری، رشد اقتصادی تأثیرگذار است. این یافته با تحقیق کووا (۲۰۱۱) ، باقری (۱۳۹۷) هم‌راستا است.

بر اساس نتایج این پژوهش فرهنگ‌سازی همراه با گردشگری مذهبی و نمایش هنرهای آیینی باعث یادگیری گردشگران و برخورد با مردم محلی می‌شود و این برخوردهای انسانی می‌تواند در هر مکان و زمانی روی دهد که این واقعیت به‌نوبه خود سلطه گری نهادهای فرهنگی مانند موزه‌ها و سایر فضاهای جاافتاده فرهنگی مانند آرامگاه علما و شاعران و شخصیت‌های تاریخی مذهبی در نقش مکان‌هایی برای تبادل خلاقانه گردشگری و تعزیه می‌دهد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده نتایج این پژوهش در بخش فرهنگی با تحقیقات عباسی (۱۳۹۶) که گردشگری مذهبی را مؤثر در تعاملات فرهنگی- اجتماعی ، کرمی پور (۱۳۹۴) نقش گردشگری مذهبی در انجام بهتر فرایض دینی و برخورداری از آموزش‌های مذهبی بهره‌مندی از موعظه‌های مذهبی، الگوپذیری و ارتباط شایسته، آشنایی با سبک زندگی اسلامی انس گرفتن با اماکن متبرکه و سوغاتی و خرید بسته‌های فرهنگی مذهبی هم‌راستا می‌باشد. همچنین راهبردها و

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

خط‌مشی‌هایی مانند جایگاه مناسب برای برگزاری تعزیه و نزدیکی به خدمات رفاهی و تجاری، نزدیکی به جاذبه‌های تاریخی، برگزاری آیین‌ها و مراسم مذهبی در مقبره‌ها و خانه‌های تاریخی و بازار و تیمچه که از نظر مکانی برای گردشگران جذاب هستند می‌تواند پیوند گردشگری مذهبی و تعزیه را محکم‌تر کند. همچنین بعد راهبردی از نظر بهبود تأسیسات و تجهیزات مرتبط با گردشگری مذهبی و تغییر نوع مصالح ، آسایش روانی و حفاظت از ابنیه مذهبی تاریخی دارای اهمیت است. این یافته با تحقیق مؤمنی (۱۳۸۷) با عنوان کارکرد و ساختار گردشگری مذهبی که در نتیجه خود کارکردهای فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اعتقادی را اشاره‌کرده است هم‌راستا می‌باشد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده توسعه منطقه گردشگر نیز دارای اهمیت است، با توسعه گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه منطقه گردشگر نیز از نظر فضا، جاذبه‌های تاریخی مذهبی و شبکه‌های زیرساختی و رفاهی توسعه پیدا می‌کند. گردشگری مذهبی در توسعه جاذبه‌های مذهبی تاریخی و آیین‌های دینی و ملی جایگاه مهمی دارد. این یافته با تحقیق باقری (۱۳۹۷) هم‌راستا می‌باشد. یافته‌های این پژوهش در بعد محتوایی با تحقیقات حاجی بابایی (۱۳۸۸) و جوادی (۱۳۸۵) که محتوا و پیام‌های مذهبی و عبادی را در اثرگذاری معنوی گردشگران مانند دوری از رذایل اخلاقی، افزایش معلومات دینی و تشویق به مطالعه بیشتر در مناسک دینی نتیجه گرفته‌اند هم‌راستا است.

یافته‌های این پژوهش در بخش بعد پژوهشی با تحقیق عباسی (۱۳۹۹) که گردشگری مذهبی را عامل افزایش سواد و اطلاعات معنوی و سیره و سبک زندگی اسلامی می‌شود هم‌راستا است. در تفسیر این بخش باید گفت که گردشگر با مشاهده سبک مذهبی و اماکن مذهبی بخصوص دیدن مراسم تعزیه و آشنایی با شخصیت‌های مذهبی و آموزش‌های دینی به تفحص و تحقیق بیشتر علاقه‌مند می‌شود. یافته‌های این پژوهش نشان داد که اطلاع‌رسانی و تبلیغات در شناساندن هنر تعزیه به گردشگران مذهبی دارای اهمیت است و تبلیغات و اطلاع‌رسانی نقش بسیار مهم و برجسته‌ای در جذب گردشگر مذهبی و هنرهای نمایشی دارد و می‌تواند به جذب سرمایه و گردشگر کمک کند؛ داشتن ارتباطات قوی، تقسیم تجارب، ترویج کسب‌وکار محلی و فرهنگ‌سازی برای مردم محلی، راهکارهایی بسیار تأثیرگذار برای جذب گردشگر مذهبی است. یافته‌های این پژوهش نشان داد بعد سازمانی در گردشگری مذهبی با تکیه‌بر هنر تعزیه دارای اهمیت است، زیرا فقدان حکمرانی و حمایت مناسب از سوی سازمان‌های مربوطه، عدم مشاوره برای حل چالش‌ها، نداشتن هماهنگی بین سازمان‌ها گردشگری مذهبی و مراسم تعزیه را با مشکل روبرو می‌کند. این یافته با تحقیق توحیدلو (۱۳۹۰) که در تحقیق خود جهت رونق منطقه مقصد گردشگری سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری را نتیجه گرفته است هم‌راستا است. یافته‌های این پژوهش نشان داد قوانین حقوقی و قانون‌گرایی برای گردشگران و جامعه میزبان دارای اهمیت است و باید قوانین داخلی و بین‌المللی برای حفاظت از حقوق منابع فرهنگی و زیست‌محیطی جامعه میزبان و همین‌طور امنیت جانی و مالی گردشگران وجود داشته باشد. این یافته با تحقیق باقری (۱۳۹۷) که گردشگری مذهبی را از بعد حقوقی و قانونی از طریق تصویب قوانین دولتی نتیجه گرفته است. نتایج این پژوهش نشان داد که بعد زیست‌محیطی در گردشگری مذهبی دارای اهمیت است، زیرا رسیدن به توسعه پایدار مستلزم محیط‌زیستی سالم همراه با داشتن برنامه‌ای استراتژیک برای استفاده از زیست‌بوم‌های شهری و روستایی متناسب با گردشگری مذهبی می‌باشد. محیط‌زیست نیز در کنار جاذبه‌های فرهنگی برای گردشگران دیدنی و دارای اهمیت است. حفاظت از اکوسیستم طبیعی، مدیریت زباله و آلودگی هوا، مدیریت آب، محیط‌زیست روستاها، تصفیه فاضلاب، تأثیر بصری امکانات گردشگری باید مورد مدیریت قوی قرار گیرد. از دیگر فواید زیست‌محیطی و اهمیت آن در گردشگری مذهبی می‌توان به بهبود محیط‌زیست منطقه مقصد و توجه مدیران محلی به کیفیت محیط‌زیست و جمع‌آوری و دفن مواد زائد ، توسعه فضای سبز کاهش آلودگی منابع آب‌وخاک، کاهش اتلاف منابع آب، بهبود وضعیت معابر روستا از نظر بهداشتی اشاره نمود. این یافته با تحقیق باقری (۱۳۹۷) ، نیک‌بین (۱۳۹۸)، فراهانی (۱۳۹۶) که در تحقیق خود به حفاظت از محیط‌زیست تأکید دارند، هم‌راستایی دارد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]

جامعه آماری این پژوهش کلیه مدیران و اساتید در حوزه گردشگری و هنرهای آیینی و نمایشی کاشان بوده است. لذا تعمیم نتایج آن به سایر سازمان‌ها بایستی محتاطانه صورت گیرد. بررسی عوامل مؤثر بر گردشگری مذهبی به روش آمیخته در سایر سازمان‌ها و شهرهای کشور. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آتی رابطه بین گردشگری مذهبی با متغیرهایی مانند بازار صنایع‌دستی دیگر مراسم آیینی مورد مطالعه قرار گیرد. پژوهش حاضر در سازمان‌های خصوصی و غیردولتی نیز انجام شود و نتایج آن مقایسه گردد.

منابع

احمدی شاپورآبادی، محمدعلی، سبزآبادی، احمد.۱۳۹۰. تحلیلی بر ظرفیت‌های توسعه گردشگری مذهبی شهر قم. مجله مطالعات علمی،۸۳:۴۶-۱۱۲

ابراهیم‌زاده، عیسی و همکاران ۱۳۹۱ .برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری، با تأکید بر گردشگری مذهبی، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۲۶:343 -۳۳۱

دهشیری، محمدرضا.۱۳۹۳. عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی ایران. *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*،۶:۲۱-۹۲

ضرغام بروجنی، حمید و ترکمان، نسرین.۱۳۹۰. تحلیلی بر توسعه گردشگری مذهبی در استان همدان. *فصلنامه علوم مدیریت*، ۹۲:۳-۳۲

مالکی، مریم.۱۳۹۴. بررسی تعزیه به‌عنوان یکی از جاذبه‌های گردشگری مذهبی شهرستان خوانسار. دومین *همایش ملی گردشگری*، سرمایه‌های ملی و چشم‌انداز آینده، ص ۲۳-۳۸

مرادی، هوشنگ.۱۴۰۰. تحلیل نقش گردشگری مذهبی اربعین در توسعه شهرهای مرزی. *فصلنامه توسعه پایدار شهری*،۲۱:۴-۳۷

قادری، اسماعیل، عزتی، عزت‌الله، حافظی زاده، شقایق. (۱۳۹۸). راهکارهای استفاده از مراسم تاسوعا و عاشورا به‌عنوان پتانسیل توریسم فرهنگی-مذهبی در محدوده‌ی بخش مرکزی تهران. فضای جغرافیایی, ۲۸(۹), ۷۵-۱۰۲.

Bremer, T.S. 2005. “Tourism and religion,” in L. Jones (ed.) Encyclopediaof Religion, Detroit: Macmillan,900-930.

Beck, C. (2002). Mothering Multiples:A Meta-Synthesis of the Qualitative Research, MCN. The American Journal of Maternal /Child Nursing, 28(2), 93–99.

Fish, J.M. and Fish, M. 1993 “International tourism and pilgrimage: a discussion,”The Journal of East and West Studies 22(2): 620-616.

Izmailov, D., Duissenbayeva, Sh., Kurmanaliyeva. 2014. Religious tourism as a sociocultural phenomenon of the present The unique sense today is a universal value tomorrow. This is the way religions are created and values are made.Procedia - Social and Behavioral Sciences , ۹۶۳-۹۵۸.

Lee, T., and Liu, R., 2011. Strategy formulation for therecreational areas of Central Taiwan: An application ofSWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threat), analysis.Journal of Hospitality Management and Tourism, Vol. 2, No. 3,pp: 38-47.

Pine, J., & Gilmore, J.1999. The experience economy. Boston: MA: Harvard Business School Press,200-218.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.19]